

7. Українські прислів'я і приказки / упорядник Т.М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 351 с.
8. Хорош Н.А. Поговорки и пословицы греков Приазовья / Н.А. Хорош // Греки Украины: история и современность [Материалы научно-практической конференции «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры»]. – Донецк, 1991. – С. 155–157.
9. Βίος Σ.Γ. Μετεωρολογικές και γεωργικές παροιμίες [Електронний ресурс] / Σ.Γ. Βίος // Αλεξανδρινή Τέχνη. – Vol 5, No 6 (1931). Σελ. 197–201. – Режим доступа: http://xantho.lis.upatras.gr/kosmopolis/index.php/alexandrini_techni/article/view/1352
10. Κούτνα Ι. Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής: Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές / Ι. Κούτνα. – Αθήνα, 2013. – 166 σ.
11. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμαιοαζοφική διάλεκτο. Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο – Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική – Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο. Μονογραφία / Χ. Χρίστου. – Μαριούπολη: ΚΠΑΣΜ, 2007. – 306 σ.

Анотація. У статті розглядаються паремії новогрецької, румейської та української мов на позначення метеорологічних явищ та їх семантичні особливості. Зазначаються спільні та відмінні риси у використуванні компонентів, що означають явища природи у різних мовах; аналізуються значення прислів'їв, що мають метеорологічний компонент, але зображують поведінку людей, стосунки між ними, риси характеру, матеріальний стан.

Ключові слова: паремія, семантичні особливості, прислів'я, народні прикмети, риси характеру.

Summary. The article deals with weather related idioms (proverbs and sayings) of Modern Greek, Rumaic (language of the Azov Greeks) and Ukrainian languages and their semantic features.

Proverbs and sayings are a widespread genre of folklore, a unique encyclopedia of folk life. The oldest proverbs and sayings are related to people's conscious perception of the world, themselves in it and their work. Nature observation and belief in its magical power found reflection in oral folk arts.

In the course of investigation it was found that idioms with a component "Natural phenomena" can be divided into two groups: 1) idioms with a component referring to natural phenomena, which actually depict a natural phenomenon, and 2) idioms with a component referring to natural phenomena, which semantically depict not a natural phenomenon, but its characteristics and qualities transferred to human behavior, personality traits, relationships between people, financial status, etc.

Regarding the first group, it was found that in Ukrainian language there are a considerable number of weather related idioms about snow and frost, in Modern Greek – about rain and wind, in Rumaic – about the sun, which is explained by the climate patterns. There are components describing natural phenomena peculiar to only one of the languages (an earthquake in Modern Greek language, a rainbow in Ukrainian, etc.), however they are few.

It was noted that much attention was paid to country lore related to natural phenomena.

The second group of idioms was divided into four basic semantic groups: the quality of human personality traits; relationships between people; feelings and emotions; financial status.

For future research the author sees as a promising opportunity the study of the idioms for connection between their lexical, grammatical and stylistic characteristics and the influence that they have on the different spheres of life.

Key words: idioms, proverbs and sayings, semantic features, country lore, personality traits.

Отримано: 24.01.2015 р.

УДК 811.161.2'282.2(477.85)

Руснак Н.О.

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПАРАМЕТР ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як знаряддя кодування та трансформації знань, адже мова є не лише внутрішньою здатністю людини, вона створена незалежно від конкретного індивіда, надана їй ззовні, при засвоєнні мови людині нав'язується певний обсяг знань, спосіб категоризації й концептуалізації світу, які залежать від внутрішнього рефлексивного досвіду нації. Когнітивна лінгвістика своїм виникненням певною мірою зобов'язана і теорії лінгвістичної відносності.

Підвалини когнітивної лінгвістики закладені теоретичним доробком когнітивної науки, яка зародилася у США після другої світової війни у зв'язку з посиленням інтересом до кібернетики. Термін *когнітивна лінгвістика* вказує на міждисциплінарну основу науки. На думку М.П. Кочергана, для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні принципи настанови, як експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функцій мови) та експланаторність (пояснення мовних явищ) [6]. Актуальність когнітивних досліджень у мовознавстві потребує виокремлення нового аспекту діалектології – *когнітивної діалектології*, у межах якої ставимо перед собою завдання – класифікувати відомості носіїв говірок.

Вийшовши з надр природничих наук (уведений до наукового обігу німецьким фізиком Г. Герцом), термін *картина світу* (далі КС) набув широкої популярності та став загальнонауковим поняттям завдяки 1) високому ступеню узагальнення, 2) інтегральній основі, яка вимагає полідисциплінарного підходу до аналізованих явищ, 3) можливості застосування до знань про світ різноманітних класифікацій та 4) вдалому метафоричному вираженню. У гуманітарних науках на позначення одного феномена, найвищого ступеня абстракції, – форми сприйняття навколишнього світу та її результату – існує декілька позначень: *свідомість, мовна свідомість, КС, мовна КС, модель світу, світогляд, концептуальна система, когнітивний простір, ментальний простір, національно-мовна свідомість* тощо [10]. Кожен з цих термінів, крім основного, спільного, значення ядра, має ще й деяке супровідне значення.

Аналізуючи ці феномени, кожен дослідник робить свої акценти в їх визначеннях. У науці роблять спроби розмежувати свідомість та мовну свідомість, картину світу та мовну картину світу, дати їм вичерпні визначення. На думку М. Хайдеггера, “картина світу” відображає не картину, що відтворює світ, а світ, що розуміється як картина, тобто картина світу – це відображення навколишнього світу в голові людини. Таку ж думку висловлює В.Г. Колшанський. Він вважає, що “КС, відображена в голові людини, – це вторинне існування об’єктивного світу” [5, 5]. Однак усі вчені погоджуються з тим, що картина світу передбачає *національно-культурний відбиток нації*, тобто це своєрідний результат минулого народу. Вчені розуміють КС як суму ментальних значень, найбільш загальних уявлень про світ. Т.В. Цив’ян розглядає модель, КС як результат переробки інформації про навколишній світ і людини, як скорочену і спрощену суму уявлень про них [12, 51]. КС уявляють як ідеальне концептуальне утворення, що має подвійну природу: необ’єктивоване – як елемент свідомості, волі та життєдіяльності, і об’єктивоване – у вигляді різноманітних відбитків свідомості, волі та життєдіяльності, зокрема – у вигляді знакових утворень – текстів (у тому числі – мистецтво, архітектура, соціальні структури, мова) [9, 66].

Кожна мова, за визначенням Ю.Д. Апресяна, відображає певний спосіб концептуалізації (сприйняття та організацію) світу, при цьому значення, які виражаються у мові, формують єдину систему поглядів, що становлять “колективну філософію”, яка ніби “підкидається” усім носіям суспільства як обов’язкова [2]. Твердження Ю.Д. Апресяна відповідає гіпотезі лінгвістичної відносності. “Мова не відтворює світ, а лише відображає його; експлікує і об’єктивує концептуальну КС людини”, – зазначає В.І. Постовалова [9, 67]. Унікальність теорії лінгвістичної відносності, яка не може бути ні спростована, ні доведена, у тому, що вона слугувала та слугуватиме джерелом лінгвістичних ідей, стимулом для роздумів над мовленнєвими національними проявами.

Матеріальним втіленням КС є мовна мовна КС – сукупність мовних засобів, які відтворюють знання про світ. МКС – це світ крізь призму мови, сфера мовної семантики, яка поряд із категоріальними значеннями враховує ознаки, що традиційно належать до конотації та аксіології. Власне кажучи, термін МКС містить вказівку на одну з найголовніших функцій мови – гносеологічну, функцію зберігання та трансляції знань.

Єдиного погляду на КС та МКС у науковій думці немає, визначення лінгвістів різняться низкою параметрів, залишається невирішеною проблема тотожності-відмінності між концептуальною та мовною КС, однак незаперечним є лінгво-когнітивний характер термінів та високий ступінь узагальнення.

У сучасній лінгвістиці є ще одне поняття, близьке до названих, – *наївна картина світу*. Наївна картина світу – це уявлення про світ пересічних носіїв мови, що ґрунтуються на донаукових знаннях, загальних поняттях, представлених у мові. Вона частково опирається на міфологічне мислення. Наївна картина світу представляє спрощене бачення реальності, схематично-каузальне тлумачення подій, скасовує всіляку діалектику. Наївна картина світу протиставлена науковій картині – системі знань, що синтезує результати дослідження певних наук із знаннями світоглядного характеру як результатом цілісного узагальнення пізнавального досвіду людства [11, 404–405]. Наш емпіричний матеріал характеризують засадницькі положення наївної картини світу.

Відповідно до вимог когнітивного аспекту мовознавства пропонуємо розглядати говірки як суму знань, резервуар національної свідомості. Серед відомостей носіїв буковинських говірок виокремлюємо три типи знань – *господарські, обрядово-релігійні, екзистенційні*. На позначення цих знань використовуємо поняття *ментальний (духовно-мисленнєвий) континуум* носіїв говірок. *Ментальний (духовно-мисленнєвий) континуум – це сукупність відомостей (знань, уявлень, оцінок, правил поведінки, розуміння вічних істин), які носії буковинських говірок матеріалізують у діалектних текстах* (далі ДТ). Відомості носіїв буковинських говірок становлять відносно замкнуту систему. Це знання людей старшого віку, переважно жінок. За сферою побутування ці знання характеризуємо як буденні, отримані на основі здорового глузду; побутові, пов'язані в основному з побутом та господарюванням селян; спадкові, частково міфологічні, в яких відтворено архетипи етнічного угруповання, передані попередніми поколіннями; та частково наукові, (діалектосії володіють деякими науковими відомостями). За способом отримання знання діалектосіїв у переважній більшості емпіричні, або індукційні (досвідні), та частково теоретичні (дедукційні). Почасти знання можна кваліфікувати і як особистісні, об'єктивні, суб'єктивні, трансуб'єктивні.

Термін *ментальний (духовно-мисленнєвий) континуум* відповідає поняттю наївна картина світу, проте він вужчий. Ментальний континуум – це частина наївної картини світу. У дослідженні представлено лише *господарські, релігійно-обрядові та екзистенційні відомості*. Отже, у межах когнітивної лінгвістики суспільна свідомість за ступенем всеохопленості (поширеності) та характером знань має вигляд ієрархії: картина світу – мовна картина світу – наївна картина світу – ментальний континуум носіїв буковинських говірок

Термін *ментальний континуум* передбачає визначення особливостей національного характеру носіїв говірок. Думаємо, що перелік рис національного характеру давно визначений. Усі нації світу як одиниці людського універсуму наділені заздалегідь відомим комплексом “позитивних” рис, закладених у них божественною природою (інакше національний організм не був би життєздатним): працьовитість, взаємодопомога, почуття прекрасного, побожність тощо. Отже, ставимо перед собою завдання – визначити мовні явища, які увиразнюють ці риси національного характеру.

Ментальний континуум – це абстрактне поняття, яке передбачає нерозривну єдність мислення та його мовного втілення. В інтересах дослідження можемо говорити про умовний поділ ментального континууму на два рівні: *рівень мислення та рівень мови*.

Визначальними рисами ментального континууму (рівень мислення) носіїв буковинських говірок можна вважати *прагматизм, магічність*. Ці ознаки ментального континууму відповідають поняттю здоровий глузд.

Визначальною рисою ментального континууму (рівень мови) носіїв буковинських говірок (йдеться про спосіб відтворення мислення) є *примітивізм*.

Використовуємо слово *примітивізм* з тим значенням, з яким воно входить до складу термінологічної назви “примітивне мистецтво”. На протигагу професійному мистецтву, для якого характерні складність ідей та їх матеріального втілення, використання багатьох і неоднорідних технік виконання, надуманість і умовність форм, загалом багатство засобів вираження, тобто культурі, яка вважає себе вищим ступенем розвитку, примітивне мистецтво (через формальну простоту, що навіть іноді доходить до схематизму, це мистецтво ще називають наївним) відтворює по-дитячому наївне бачення світу, не ускладнене умовностями світу. Визначальними рисами примітивного мистецтва є ясність, простота, кількісна мінімальність засобів вираження.

Примітивізм ментального континууму носіїв говірок полягає у безпосередньому (реалістичному) відтворенні дійсності, яке відзначають ясність, формальна безпосередність, простота, навіть спрощеність форм вербалізації. Примітивізм ментального континууму носіїв говірок реалізує *автологія*. Автологія – термін риторики, це “мовлення, побудоване без вживання в ньому слів і виразів у переносному значенні (тропів). Мовні одиниці автологічних текстів використані у своїх прямих, безпосередньо семантичних реалізаціях” [8, 18]. Примітивізм ментального континууму носіїв говірок не заперечує творчого характеру мовомислення носіїв говірок.

Термін *примітивний* щодо ментального континууму використовуємо й у його первісному значенні – “перший”. У ДТ можемо знайти усі категорії (точніше, витоки) ХТ, у ньому фіксуємо стилістичні прийоми, які опрацьовано та досліджено у риториці, але джерельну базу для них становить діалектне мовлення.

Ментальний континуум носіїв буковинських говірок у дослідженні представлено системою парадигм, як-от: парадигма господарського мислення, парадигма релігійного-обрядового мислення, парадигма екзистенційного мислення.

Під *парадигмою мислення* розуміємо узагальнений вияв певного типу знань: господарські знання відтворено у парадигмі господарського мислення; обрядові – у парадигмі релігійно-обрядового мислення, відомості про особисте життя – у парадигмі екзистенційного мислення.

Ментальний континуум носіїв говірок формують психічні процеси: мислення, почуття, інтуїція, трансценденція. Мислення як вища форма відображення дійсності формує кожен парадигму. Почуття як реакція на дійсність представлено перш за все у парадигмі екзистенційного мислення: тексти про своє село, особисте життя. Інтуїція – духовне прозріння, можливе за умови високого ступеня розвитку практично-теоретичних знань, – реалізується у парадигмі релігійно-обрядового мислення: тексти про звичаї, обряди, вірування тощо. Трансценденція – поза межність світу, досвіду, яка не доступна теорії пізнання (ідея Бога, душі, безсмертя), феномен психічного життя, внаслідок якого виникають знання про потойбічний світ, виявляються зв'язки, що існують у світі, – відтворена у парадигмі релігійно-обрядового мислення: у текстах про Бога, релігійні свята тощо.

Результатом дії зазначених психічних процесів є *когнітивні моделі* (далі КМ) – схеми, зразки, в яких міститься “квант” інформації про світ. Ця схема набуває свого матеріального втілення у ДТ. У російській етнолінгвістиці на позначення вищезгаданого феномена використовують термін *ментефакт* – “елемент змісту свідомості” [7, 36]. Отже, елементарною одиницею ментального континууму і кожної парадигми мислення є КМ. До певної міри термін КМ можна зіставити з темою твору, однак перше поняття когнітології, друге – літературознавства.

Парадигму господарського мислення формують КМ: “Худоба та догляд за нею”, “Господарювання на землі”, “Одяг”, “Будівництво хати”, “Страви”, “Ремесла”. *Парадигму релігійно-обрядового мислення* – КМ: “Різдво”, “Пасха”, “Похорон”, “Весілля”. “Народження дитини”. *Парадигму екзистенційного мислення* – КМ “Своє життя”, “Село”, “Історичні відомості”, “Розваги”.

КМ кожної парадигми мислення мають свої особливості. Так, КМ господарської парадигми мислення функціонують як стереотипні. КМ релігійно-обрядової парадигми мислення як архетипні.

Одна КМ може реалізуватися у великій кількості ДТ. ДТ однієї КМ становлять один *надтекст*. Пригадаймо тріаду текстових одиниць на рівні тексту: ДТ – *надтекст* – *текстема*. Так, усі ДТ, в яких відтворюється КМ “Худоба і догляд за нею”, ми розглядаємо як надтекст про тваринництво. Оповідачі-інформанти, які породжують ці ДТ, ніби доповнюють один одного, ведуть таким чином між собою діалог, кожен наступний наратор доповнює попереднього. У тлумаченні *надтексту* ми відштовхуємося від ідеї М.М. Бахтіна про поліфонічність як засаду жанру великої прози. За М.М. Бахтіним, роман – це мовленнєве розмаїття різних соціальних груп, які художньо організовані у тексті. У нашому розумінні надтекст – це розмаїття різних голосів носіїв буковинських говірок, вони репрезентують усі різновиди буковинських говірок.

Спираючись на тезу про єдність мови і мислення, розглядаємо ДТ як *миттєву вербалізацію свідомості у формі мовної семіотичної одиниці, що відповідає прагматичній настанові комунікації*. Комунікативна мета є одним із визначальних текстотвірних чинників. “Для мовленнєвої організації тексту визначальними є зовнішні, комунікативні чинники. І саме тому породження тексту і його функціонування прагматично орієнтовані, тобто текст створюють з появою мети і функціонує він у певних комунікативних умовах” [4, 7].

Українські говірки мають *три вияви*: ДТ1 – вільні спонтанні ДТ; ДТ2 – узуальні (частково регламентовані); ДТ3 – жорсткі, клішовані, це фольклорні ДТ. ДТ1 – розповіді про господарювання, обряди, своє життя – належать до непродукованих текстів, які “живуть” у момент створення. ДТ2 – частково продуковані, вільні спонтанні розповіді діалектоносіїв, до яких віднесено фольклорні тексти, тобто становлять сплав непродукованих і продукованих текстів. ДТ3 – продуковані ДТ. Усний характер – одна з визначальних рис ДТ, яка проектує низку проблем, пов'язаних з його специфікою. “Усні тексти є реальністю, яку можна вивчати лише у момент продукування”, – стверджує Є. Бартмінський [3, 359].

Отже, когнітивний ракурс дослідження спричиняє таку ієрархію термінів: ментальний континуум – парадигма мислення – когнітивна модель. Тріаду когнітивних понять матеріалізує ДТ.

Список використаних джерел

1. Алпатов В.М. История лингвистических учений: [учеб. пособ.] / Владимир Михайлович Алпатов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 385 с.
2. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С. 37–67
3. Бартминский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / Ежи Бартминский ; [пер. с пол.]. – М. : Индрик, 2005. – 528 с.

4. Валгина Н.С. Теория текста : [учеб. пособ.] / Нина Сергеевна Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
5. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке/ Геннадий Владимирович Колшанский / [отв. ред. А.М. Шахнарович; предисл.: С.И. Мельника, А.М. Шахнаровича]; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1990. – 103с.
6. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / М. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24–29.
7. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Лекционный курс / Виктория Владимировна Красных. – М.: ИТДГК Гнозис, 2001. – 270 с.
8. Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник / [ред.: Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяев [и др.]]. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 840 с.
9. Постовалова В.И. Существует ли языковая картина мира / В.И. Постовалова // Язык как коммуникативная деятельность человека: [сб. науч. тр.]. – М., 1987. – Вып. 284. – С. 65–72.
10. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б.А.Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова [и др.]; под ред. Б.А. Серебренникова; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1988. – 212 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цивьян / [отв. ред. В.Н. Топоров]; АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. – М., 1990. – 207 с.

***Анотація.** Відомості буквинських діалектоносіїв – господарські, обрядові, екзистенційні – становлять ментальний континуум носіїв говірок, своєрідний вияв наївної картини світу. Ментальний континуум розглядаємо як єдність мислення та мови. Визначальними рисами ментального континууму на рівні мислення є прагматизм, магічність, на рівні мови – примітивізм. Одиниця ментального континууму – когнітивна модель – відтворена у діалектних текстах різних типів реалізації. Діалектні тексти однієї когнітивної моделі складають надтекст.*

***Ключові слова:** ментальний континуум, когнітивна модель, діалектний текст, надтекст – продукований текст, фольклорний текст, текстема.*

***Summary.** Knowing bukovinian dialect-bearers and being aware of their household, ceremonial and existential statements make up the mental continuum of the dialect bearers and peculiar manifestation of the naïve worldview. Mental continuum is viewed as the unity of language and mentality. Unit of the mental continuum, cognitive model is reproduced in dialectal texts, which have various types of realization. Topicality of cognitive investigations in linguistics aims at pointing out a new aspect of dialectology – cognitive dialectology. Within the frames of cognitive dialectology we strive to present the classification of the statements of the dialect-bearers. Dialect is viewed as the totality of knowledge and storage of national consciousness. Among the statements of the bucovinian dialects three types of knowledge can be pointed out, namely – household, ceremonial and existential types of knowledge, which make up dialect-bearers' mental (spiritual thinking) continuum, specific manifestation of the naïve worldview. Mental continuum can be divided in two levels: level of thinking and level of language. The outstanding features of the mental continuum on the level of thinking are pragmatism and magic; primitivism can be singled out on the level of language. Cognitive model is a unit of mental continuum, which is embodied in a dialectal text. Dialectal texts of a single cognitive model make up a supertext. Ukrainian dialects have three manifestations: free spontaneous dialectal texts; usual (partially restricted), partially produced texts; rigid and clichéd folk dialectal texts. Free spontaneous dialectal texts impart about household, ceremonies, ordinary life and belong to non-produced texts, which exist only in the moment of creation. Usual (partially restricted) texts are partially produced, free and spontaneous dialect bearers' narration. Here belong folk texts, making the mix of produced and non-produced texts. Rigid and clichéd folk dialectal texts can be defined as produced.*

***Key words:** mental continuum, cognitive model, dialectal text, supertext- produced text, folk text, texteme.*

Отримано: 4.02.2015 р.